

BERNEK Ágnes:
A közép és a kelet-európai országok a 21. század
geopolitikai/geoökonómiai stratégiáiban. A 20. századi Nyugat és Kelet
közötti ütközőzónájától a 21. századi eurázsiai hídterésig
2018. Bp. Akadémia. 215 p.

Berneke Ágnes neve egyáltalán nem ismeretlen a geopolitika művelői között. Oktatói és kutatói tevékenysége, publikációs teljesítménye alapján nem számított meglepetésnek, hogy új kötettel jelentkezett. Ezúttal egy specifikus és igencsak bonyolult kérdés vizsgálatára vállalkozott. Indító kérdése ugyanis a közép-európai társadalomtudományok (történelem, közgazdaságtan, de még az irodalom is) művelői által régóta feszegetett probléma újabb felmelegítése: Hova tartozik Közép- és Kelet-Európa? A Nyugathoz, vagy a Kelethez? Lehet-e változtatni egy egész régió sztereotíp beidegzésén, miszerint „a Nyugatra mindig felnéznek, a Keletet pedig mindig lenézik”?

A hidegháború befejeződése után a nemzetközi kapcsolatok legkülönbébb iskolái egyetértettek abban, hogy a Szovjetunió szétesésével véget ért a bipoláris világrend, ámde az e fölött érzett lelkesedésben elsikkadt annak vizsgálata és definiálása, hogy miként nevezzük az újonnan kialakult helyzetet. A jobb híján használatba került „poszt-bipoláris” jelző tipikusan az intellektuális tanácsalanság terméke volt, amely mögé ugyanúgy befért a liberális „unipoláris világrend” (F. Fukuyama), mint a civilizációk harcát előrevetítő S. Huntington realizmusa, vagy az egypólusú világrendet kezdettől vitató, s inkább a káosz-elméletekkel és a multipoláris világrenddel szimpatizáló francia (P. Bonifac) koncepció. 1990 után a „geopolitikai sakktabla” (Z. Brzezinski) meglevenedése hatalmas erővel keltette életre egyfelől a klasszikus geopolitikai iskolák vízióit, másfelől pedig az ebből kinövő, újabb és újabb interpretációkat. Még a hazai könyvpiacra is könnyű találni ideillő írásokat, hogy csak Szilágyi István áttekintő Geopolitika könyvét, vagy Gyurgyák János Európa vége? kötetét említsem. Berneke Ágnes új munkájában az orosz alapozású eurázsista iskolákra támaszkodva formálja újra a történelmileg egyáltalán nem új kérdéseket: Meghaladhatók-e a Kelet-Nyugat dichotómiában fogant, ugyanakkor a 21. század eddigi éveiben ugyancsak erős virulenciát mutató megosztottságok? Egy alakulóban lévő, többpólusú világ lehetőséget nyújt-e Közép-Európa számára a térség új geopolitikai pozicionálására?

A kötet ennek a lehetőségnek az elemeit veszi sorra. Indulásként a szerző a geopolitika klasszikusát, H. Mackindert idézi, ugyanakkor fi-

gyelmeztetve, hogy a sokak által idézett „Világsziget” fogalom Mac-kindernél nem mást jelentett, mint azt, hogy Európa és Ázsia népei és államai képezik a világhatalom központját. Az „eurázsiaság” fogalmának ezen értelmezése ellen ugyan sokan fellépnek, de Bernek Ágnes úgy érvel, hogy alapvetően hibás kizárólag Európát érteni a Nyugat, s Euráziát a Kelet fogalom alatt, minthogy az is félrevezető, hogy Közép-Európának ennél fogva választani kell Európa és Eurázsia között. A 21. század geopolitikai „sakkjátszótere” alapjaiban látszik átalakulni, s az átalakulás azt mutatja, hogy a világ központi térsége egyre inkább a csendes-óceáni térségbe helyeződik át. Európa lakóinak barátkozniuk kell azzal a gondolattal, hogy az Európa-centrikus térképek, s a hagyományos Észak-Dél, valamint Kelet-Nyugat relációkban felosztott nemzetközi rend átalakulóban van.

A szerző tézise az, hogy 2013-tól, a kínai „Új Selyemút Gazdasági Övezet” koncepció meghirdetésével az Eurázsia fogalom új, kiemelten gazdasági értelmezést kapott, véglegesen túllépve a posztbipoláris, illetve a posztsovjet birodalmi értelmezésen. Ugyanis a 21. században új lehetőség nyílt, hogy Európa és Ázsia egy közös gazdasági erőteret alkosson, s ezáltal a geopolitikai klasszikusok Eurázsia fogalma új politikai és gazdasági értelmezést kapjon. Közép-Európa számára az új paradigma rendkívül fontos kérdéseket vet fel: a már ismert „centrum-periféria” viszony helyett mi lesz az új struktúra szerveződési elve, s a korábbi ütközőzóna pozíció helyett kerülhetünk-e a sokkal ígéretesebb hídpozícióba? Kaphat-e új geopolitikai szerepkört az EU jelenleg fél-perifériás Közép- és kelet-európai övezete? Ki tud-e a térség törni a Nyugat Kelet közötti hagyományos beszorítottságból? A V4 együttműködés kaphat-e ezáltal egy új, az EU-n belül játszott szerepen túlmutató új játkörteret?

Bernek Ágnes kérdései a napi történések mögött rejtőző mélyebb folyamatokra kérdeznék rá, méltóan egy geopolitikával foglalkozó szakemberhez. Nehéz elméletileg megítélni a felvetett eshetőségek valószínűségét, s a geoökonómia és a hatalmpolitika folyamatosan mozgó frontjainak alakulását, de annyit nagyobb kockázat nélkül lehet állítani, hogy a megfogalmazott kérdések relevanciája magas, vagyis a válaszon mind az elméleti szakembereknek, mind a gyakorlati politikusoknak érdemes töprengeniük. Az ütközőzóna-híd alternatíva bizonyára nem kevés vitát és indulatot fog generálni, a legkülönbözőbb tudományágak képviselői részéről, nem is említve a politikusokat. Az európai történelem által eddig felvonultatott mintázatok azt mutatják, hogy a térségben érdekelt nagyhatalmak Közép-Európát jobbára felvonulási területként és megszerzendő befolyási zónaként kezelték. Másfelől pedig a térség túl

sok ellentmondással terhelt (nemzeti megosztottság, kisállamok sora, történelmi konfliktusok, nyersanyagszegénység, párhuzamos gazdaságok stb.), s a Bernek által felvetett hídfő szerephez felhasználható elemként csak a földrajzi pozíció kínálkozik. S az értelmezési kérdés gyakorlati vetületének kulcsmozzanata, hogy a hidat felépítő és üzemeltető hatalom (hatalmak) rendelkeznek-e akkora képességcsomaggal, hogy a hídpénzt beszedjék.

A kötet szerkezete illeszkedik a mondanivalóhoz: a teoretikus és történelmi fejezetek megalapozása után a szerzői kérdésfeltevést argumentáló részek (az USA geoökonómiai stratégiái 1993 után, a nagyobb Nyugat, Közép-Európa helye) következnek, végül a 21. századi eurázsiai szuperkontinens tézis, valamint a közép-európai térség híd-koncepciójának kifejtése következik. Ez utóbbi fejezet arányaiban túlzó, egymaga közel annyi címsort tartalmaz, mint az előzőek együttesen.

A geopolitikai témájú írások elengedhetetlen részét képezik a mondanivaló vizualizációját tartalmazó térképek. A szerző és a Cartográfia által készített térképek önmagukban is megállnának, a szövegbe illesztve pedig nagyon jól támasztják alá az argumentációt.

*Gazdag Ferenc
egyetemi tanár*